

рокко Торе, і люба Вер. Не залишилась і між речами жадна пам'ятка про перших двох. Але про Вер...

„Вмерла доброю католичкою“ — писав мені з Царгороду чернець-місіонер. Тільки забув дописати, де саме перейшла в інший світ моя приятелька, де залишила свою тілесну оболонку. Однак відмітив маленький деталь: „до смерти зберігала акварелю „Мадонни Помпеяни“, не тієї „офіційної“ з Валле де Помпеї, але з „Вулиці Гойности“,... яку встигла нашкіцувати я ще тоді, перед її відїздом...

А обіцянки Вер про зустрічі „потім“?...

Про те — десь інде...

Ірина Гузар-Монцібовичева

ЗАБУТІ ДНІ

(Докінчення)

Другого дня ввечері сидів Моронович на нужденнім возі, що його винаймив на стації, і їхав додому. Подорож залізницею трохи втомила його і він з полекшою відітхнув свіжим повітрям. Довкруги лежали піскові поля, а на них росли низенькі картопельки, рідкі вівси. Очі не мали де спочити, хіба на деревляних небілених хатах, що були криті соломою або очеретом. Краєвид видавався йому якийсь інакший, як давніше. Журавлі при криницях неначе вказували на небо, бо на землі людям ні звідки рятунку. В духу він посміхнувся над своїми почуваннями. „Люди ці ніде не пішли б звідсіля, вони люблять свою землю, таку, яка вона є, і не проміняли б її ні за що“. І в його душі заворушилася радість, що він вдома, в рідній стороні.

Тепер зачалася так добре знана йому дорога, вимощена колодами з необтесаними кантами, що з них обсипався часто пісок. Їхати нею, це штука! Он, ще переїхати ліс і буде вдома.

Над мочарами вже піднялася мряка. В сітниках закумкали жаби. Наставав вечір.

„Все однаково привітно здоровить тебе батьківська земля і спасен той, що вертається з однаково чистим серцем до неї“ — подумав, обкинувши пестливим оком обсипану білим квітом орябину. Все, що він пережив в місті, запалося кудись в підсвідомість, неначе з'ява. Йому здавалося, що він пробудився і звязує життєву нитку, яку саме тут прорвав йому якийсь дивний сон. Ліс чорнів вже за ним. Здалеку вітали його берізки, збиті в купку, немов свавільні дівчата, що проти когось змовляються. Там заблимали перші світелка по хатах села. Трохи оподалік села, біля беріз на пісковім горбку, стояла твердо його хата. На роздоріжжі могутньо відбивав від погасального неба хрест. Бог приносив в жертві свого сина для краю, що пишався зеленню і гомонів радісним чичирканням пташні. У стіп хреста розпо-

стерся рябо обсипаний квітням килим левади. За ним напружували слух поля, дерева й ліси, що парували запахом... Пташки сідали на Його голову, схилену терпінням. „Що робите ближньому, мені чините“ — почув голос, що тягарем ліг на його душу. Безвільно перехрестився і глянув на Його обличчя; воно, урочисте, ясне, замирювало всю країну та єдало глибоко й широко.

Над хатою лежав рожевий відблиск сонця.

Як билося йому серце, коли ще студентом вертався додому й минав це місце, бачив перед собою свій родинний дім і нетерпеливо кидався в обняття своїх батьків. Тепер неначе віджили в ньому почування молодечих літ. Він заплатив візникові і сам рушив навпростець до цілі. Перейшов кладку над потоком, що ледве ворухився. Поспіх його ні на що не здався, бо мусів пристанути, коли западався трохи в мочаруватий ґрунт. Він хотів дістатися до хати через город, несподівано. Даремне шукав розлогої трепети, що неначе підпирала давніше куток парку. Її зрубали і тільки пеньок остався по ній. На подвір'ї побачив пастушку, що заганяла корови до стайні. Він скрутив на право, щоб увійти через рундук до хати. Там в глибині парку стояла альтанка і лавка, де він колись говорив з Маркою, як рішився одружитися з нею. Вона на його запит відповіла з проханням в очах: „Ні, ні!“ — „Чому?“ — запитався майже грізно, бо не любив спротиву. Вона сперлася на дерево, безпомічна в тій хвилині, мов дитина. Її уста задрижали, але відповіла сильно: „Не будемо щасливі, якщо мене не полюбиш“.

„Вона говорила правду. Бідна Марка!“

Рішуче переступив поріг хати. Розглянувся по світлиці і кинувся до зігнутої над столом постаті, що її обіймав вже сутінок.

— Мамо! — крикнув Моронович. Вона обернулася; її обличчя заясніло сjevом безмежного захвату. Без слова простягнула до нього руки і притиснула до своїх грудей.

— Тут ще хтось є — промовила нарешті. Коло вікна, на стільчику сидів хлопчик та дивився здивовано і з острахом на чужинця, обіймаючи свого коника блідими ручками.

З поворотом сина вступила в стару Мороновичеву свіжа сила. Вона вешталася то тут, то там і не було ніякої сили наказати їй, щоб себе шанувала, не перетомлювала. Ніякі напівнення сина не помогли і він зрезигновано подумав: „Що робити? Такі вже мами!“.

При вечері, що її подано в кімнаті, призначеній тільки для урочистостей, промовила вона:

— Ми тут нічого не рушаємо, все є так, як за небіжки... — доповіла; її голос заломився.

„Як мама постарілися“ — подумав. „Він безсердешний лишив її тут самітну з дитиною. Чи він журився тим, чи бабунина любов вистачить дитині?“.

Поглянув крадьки на маму. Вона сиділа за столом, з усміхом на устах, неначе з іскоркою погаслого вогню, і зо слізьми в очах.

Між ними настала мовчанка. Лямпа горіла примерклим світлом. Її відблиск ще більше підкреслював життєву втому, що чаїлася на старім обличчі. Вона, не при звичаєна роками до радості, була втомлена несподіванкою. Нарешті вона його бачить, але не має сили тішитися ним. Він не сподівався, що побачить маму таку змінену.

Нараз пригадалася йому Реня, модна, життєрадісна. Чи вона відповідає цій атмосфері старости й посвяти? А він думав, що вона буде з ним тут жити! Вона напевно сказала б трохи здивовано, трохи згори: „Мій коханий, це життя не для мене...“ Кров ударила йому в обличчя і він похнюпив голову над тарелем. Мама перервала тишину.

— Сину, добре, що ти приїхав. Пора мені відпочити, але вже не на цім світі. Журюся тільки дитиною. Я за стара, не маю сили ним займатися. Воно дичіє. Треба б подумати незабаром про школу.

„Так, про дитину, про її виховання досі не подумав“. — Поглянув напроти себе. Місце, де сиділа звичайно Марка, було порожнє. Ця порожнеча вперше вплялилася йому болюче в свідомість. — „Як радо подивився б в очі глибокі і вірні!“

Дитина заснула. Маринка забрала її, щоб положити до ліжечка.

— Мамо, мусимо подумати над тим, як уладимо на майбутнє життя. А поки що йди відпочити. Завтра також ще день.

Сонце гостило в його кімнаті, коли він вранці пробудився. Капли роси звисали з листків дерев. Трави і квіти блистіли перлами. Свіжий подув раннього повітря залетів і у його світлицю. „Буде гаряча весна“ — подумав — „то ж і все високо виросте“. Скоро одягнувся і вийшов із сонного ще дому. На подвір'ї повітали його собаки, давні приятелі. Помахали ліниво хвостами, кланцнули зубами позіхаючи і поволоклися назад на своє леговище. Вони не думали його провести, бо надто потовстіли. Тільки зрезигновано дивились за ним, як він ішов в село, що гомоніло вже радістю праці. Громадський пастух гнав худобу на пасовище. Жінки у червоно тканих фартушках майоріли сорокато біля криниці, наповняючи ведра водою. Плугаторі йшли до своєї праці на поле. Всі його пізнавали й здоровили зацікавлено.

Недалеко кооперативи пишалася чиста велика сільська хата. Перед домом розлігся травник, обгороджений штахетами. З хати вийшов малий кремезний чоловік у ясносірій свицті, підперезаний червоним поясом. З-під плетеного капелюха виглядало на перший погляд лагідне обличчя, але коли було придивитися, рисувалася в нім немов камінна впертість. На ногах мав ликові постолі, власноручно плетені. По одягу було пізнати, що виби-

рався до містечка. Самопевність його була слухна. Він власною працею в торгівлі доробився майна; його вважали за наймудрішого в селі. За його старанням заложили кооперативу. Він перший підхопив Марчину думку — будувати читальню. Кожний його почин вінчався успіхом. Давно казали б люди, що він має певно „щасливця“ і від нього ті успіхи. Тепер молоді з такого говорення сміються. Вони знають: що тверда праця власних рук вліє, того не втне ніякий „лихий“ із нетрів.

Старий Микола поспішно приступив до Мороновича.

— Як гарно, що ви нарешті показалися у нас! — Моронович додав: „У вас і у себе“.

Розмова жваво поплила і він незабаром довідався від старого про події в селі за час його відсутности.

Говорив старий Микола про темноту людей, але й про їх добру волю і спрагу освіти, нарікав на відсутність своїх добрих учителів та розумних ідейних людей. Свою мову кінчав:

— Якби то жила ще ваша пані!.. Інакше село виглядало б. Було б кому провадити гутірки в читальні, було б кому гуртувати дітей в дитячих садках... Люди потребують авторитету і любови. Нема тут на жаль тої світляної точки, що єднала б усіх. Нема її... А ви... — Тут усміхнувся старий якби з презирством — ви маєте за багато праці.

Мама очікувала його нетерпляче зо сніданням. Сіра сукенка зливалася з її сивим волоссям, яке гладко зачесане відбивало від темних очей, що гляділи ще досить бистро на своє довкілля. Вона стояла при вікні і думала: „Чи на довго він приїхав? Не можу мріяти, щоб тут залишився на все. За мале тут поле для його здібнощів. Зрештою, він оженився...“

Непомітно ввійшов Моронович до кімнати і втішився, що мама виглядала нині ліпше, здоровіше.

— Цьому всьому винен твій побут, сину. Я стала аж моторніша.

— Я мушу довше побути, ніж два дні, щоб мама прийшли зовсім до себе — промовив з усміхом.

— Ти остався б довше, ніж два дні?!

Вона погладила сина по руці. Старій жінці було так на душі, неначе б якесь чудо сталося, ніби святий, що до нього вона молилася, промовив до неї. По сніданні пішов Моронович до своєї кімнати, щоб написати до Рені. Цей короткий час, що він її не бачив, видався йому довгий і змістовний. Він пережив тепер більше, ніж довгими роками. Про що він їй напише? Чи писати звичайний любовний лист: „Цей короткий час, що Вас не бачу, видається мені вічністю, я тужу...“ Чогось не міг так зачати. Він вже знає! Напише про сінка, та ж вона мусітиме ним колись піклуватись. Та що напише про нього? Аджеж він сам його мало знає. Глянув через вікно. Там недалеко альтанки бавилася дитина камінчиками. Собака лежала біля нього і терпеливо зносила його пестоші. Він вийшов з хати і попрямував до ди-

тини, що трохи засоромлено дивилася на батька і не приближалася.

— Ходи, ходи до мене, мій сину! — промовив і хотів його взяти за руку. Хлопчик стояв непорушно.

— Ходи до мене — повторив лагідно і взяв його на руки та заніс до альтанки. Малий схилив смутне личко додолу і нічого не відповів. „Бідна, ти, засмучена дитино!“ — подумав. — „Виростаєш в сумнім домі при старій жінці, що хилиться вже в могилу; тебе, що пнешся до сонця, зморозила доля з ранку“. Його серце забилося милосердною любов'ю до своєї дитини.

Хлопчик стояв перестрашено серед кімнати, немов зловлена пташка, що не знає, як втекти.

— Чому боїшся? Чому не прийдеш до мене, до свого батька? — Хлопчик зробив рух, як до втечі.

— Стій! — крикнув, але син розплакався і вибіг з альтанки. Йому стало жаль дитини, яка з лиця нагадувала небіжку. Як він міг так крикнути? Чи в нічім не змінився? Якщо Реня не полюбить цієї дитини, то він не сміє дивуватися, аджеж він сам такий шорсткий.

Глянув крізь двері. Хлопчик вже давно забув свій смуток і бігав весело по травнику.

Моронович сів на лавочку. На столі стояла ваза, а в ній пишався вітаник і щербець. Нераз ходили вони ще як діти збирати зілля. Тоді вони йшли цією доріжкою, що дише тепер соняшним теплом. Минули листовий ліс, що при кінці мішався з сосновим у субір. Там зачиналися мочарі. Ліворуч ховалися потайки озерця під осоками й очеретами. Безліч струмочків крутилося серед кущиків лозини. Він знав брід, що провадив до плеса річки. Діти скрутили на право і минули чорні вільхи, що від них сріблясто відбивало небо. В сітниках скривалося човно, довге і вузьке. Серед рибацьких мереж лежали кобілки і кошеліки. Зі зрадливого морогу зручно зіштовхнули човен на воду. Коли вже діти опинилися в човні, аж тоді Марка отямилася. „Що скаже тато? Ти знаєш, що заборонив нам сюди ходити“. „Не бійся, нам нічого не станеться!“. Зручно веслуючи, виминав шуварі і лози. „А що нам скаже старий дядько Степан, що ми забрали його човно?“ Ще раз завагалася дівчинка. „Не журися, он бачиш, там він косить!“ Хлопець показав рукою перед себе. На траві стояв дядько Степан і косив траву. Далеко за ним уставлена в кізлі очеретина сушилася на сонці. „Дядьку!“ — гукнув Олесь — „дозвольте нам поїздити трохи на вашім човні“. „Йдьте, але скоро вертайтеся та уважайте, щоб ви часом не впали у вікно*! Щоб мені ваш батько сказав?“ Діти вже й не чули остороги. Їхня чайка була вже далеко. „Марко! — промовив Олесь — зробимо собі зільник! Збираймо тепер різні зела і квіти! Я засушу їх у тих грубих книгах, знаєш, в тих, що стоять в татовій шафі“. „Я буду їх накле-

*) Безодня.

ювати в зшитки!“ — плеснула в долоні Марка і в своїм захваті забула про страх, що чаїться в воді.

Незабаром лежали на дні човна кошеліки, а в них татарське зілля, що росте на мочарах, вітаник, щербець і блекота. Олесь вихилився з човна і воно грізно колихнулося, бо він стинав нунуфари. „Лиши їх“ — просила Марка — „русалка готова стягнути у безвість“. Але хлопець засміявся зневажливо: „Хай спробує!“

У сітниках почули крик журавлів. Човно причалило до берега, продираючи собі дорогу крізь очерет. За пів години були у лісі. Кругом потапало все в яснозеленім світлі, де-не-де перебивав соняшний промінь листя дерев. Трощі, грубі, мов бамбуси, затріщали і ціла хмара чайок, плесок, чапель і качок знялася диким клекотом в гору. Діти минули моклакуватий ґрунт і опинилися в середині лісу. Вивірки скакали над їх головами з гілки на гілку. Марка шукала ягід і крикнула: „Де ягоди, тут остало тільки листя з ягід!“ „Мабуть лісовик зів, або може мара, та, що враз із вовками сидить у болотяних нетрях“ — відповів Олесь. „Вертаймося додому“ — просила Марка. „Ні, ходім глибше в ліс, то знайдемо ягоди“ — сказав рішуче хлопець. Діти йшли далі, тиша обкутала ліс і їм стало трохи моторошно. Марка не могла дігнати Олеся. „Зачекай, зачекай“ — просила. Він оглянувся, вона ледве видобувалася з моху і з величезних папоротей. Він випровадив її з гущавини зел і кущів на вируб, де між квітами літали метелики. Марка була втомлена і з її личка спливав піт. Діти посідали під деревом. Кругом них мінився соняшний простір, аж ловив за очі. Щоб собі додати відваги, почали діти вигукувати і тишилися, коли їм ліс відповідав гомоном. Сонце стояло якраз майже над ними і розсипувало свій полудневий жар. Бджоли бреніли коло вулика, що високо висів на дереві. Мушня блищала синою сталлю і майже не ворушилась у спеці. „Тихо“ — сказала Марка і підвела руку. „Це цвіркуні стрекоцуть“ — усміхнувся Олесь.

Діти зголодніли. „Певно вже полуденок, ходім додому“.

Образ, що його поскладав собі Миронович із споминів, наче з мозаїки, заколотив тупіт коней і гуркіт воза. Коли вийшов з альтанки, почув голос отця Духовича. Мама вітала його радісним тоном. Моронович привітався.

— І ти таки приїхав — розпочав вдоволено розмову священник. Вітальна загомонила веселою гутіркою.

— Отець не трудилися даремне, я прибув.

При обіді отець Духович їв з апетитом і жартував. Всі були вдоволені. Малий хлопчина не відступав від душпастиря і дивився йому захоплено в очі, коли йому почав оповідати по обіді байку про зачаровану королівну.

— Правда, що зачарована королівна казала, як тільки пробудилася зо столітього сну, відшукати чарівницю і запитала

її, чому вона така недобра? — питався хлопчик. Бабуня погладила його ніжно по головці і промовила:

— Добра дитина! Таке ніжне серце мала твоя мама.

Отець Духович випитувався Мороновича, що він задумує зробити з дитиною, що так дико тут виростала.

— Щоб ти вернувся на село, — про це не мрію. Хто охоче сходить з поверха до сутерин? Лікарем бути тут на селі, це вимагає праці і ще раз праці, а передовсім самовідречення. Праця тут тяжка, незамітна, тиха. По смерті ніхто не скаже: Дивіть! Що він виконав! Однак кожна тиха праця, якщо вона чесна, не йде ніколи на марне і поволі, поволі видає овочі. Ти як лікар міг би тут багато зробити для народного здоров'я, однак не побачиш зараз вислідів. Треба твердо працювати й закусити зуби, як серце заболить.

— Отче, ваша праця така! Хто засіяв добрим словом і відважним вчинком чесноти серед селян? Хто їх утвердив у добрім? Ви невпинно працювали довгі літа і довершили свого. Є серед ваших парохіян ремісники, що додержують слова, чесні купці, проворні селяни.

— Це не моя заслуга — відповів душпастир — ще мої попередники працювали над тим. Вони були звичайними, невибагливими людьми, що мозолилися чесно для повіреного собі стада в темряві пониження, куди не доходить промінчик слави; як тихо працювали, так тихо відійшли — їх імена забуті... росте тільки їх чин.

— Кого манить тепер така нагорода? — відізвалася стара Мороновичева.

— Таких людей нам тепер треба. Що більше їх буде, то певніше наше світляне завтра.

При тих словах глянув отець Духович допитливо на Мороновича, що спершу мовчав, а опісля відповів:

— Найбільше нещастя, що люди уважають себе за великими до таких „малих“ справ. Однак посвятити себе із самозбуттям — це геройство.

— Коли б дійшла така думка до свідомости загалу! — зідхнув отець Духович.

Незабаром попрощався, бо його плебанія на другім селі, далека дорога, а він мусить ще залагодити багато справ.

Моронович відпровадив трохи отця Духовича. Вертався пішки стежкою, що провадила попри кладовища. Якась сила тягнула його до того клаптика землі, що він її перед літами покинув із боєм, з думкою сюди не вернутися вже ніколи. Серед зелені тихого городу смерті стремів хрест на дорогій могилі, яку упорядкувала його мати. Могила зовсім не забута, — як він думав — незаросла травами. Цей найважчий хрест на дорозі його життя золотило вечірнє сонце. Літній подув гладив гарно плекані квіти і порушав легко звисальне гілля берізки. „Все промайнуло, — лопотіло галуззя — нема повороту“. „Коли б хоч на одну, одніську годинку могла вона вернутися у життя, щоб він

їй міг сказати: »Я тепер знаю, що ти терпіла; мое терпіння зробило мене видючим, що розуміє терпіння ближнього«. Та дарма! Вона спочиває в спокою, що його ніщо не забурить, ні його думка про неї, ні його жаль: »Прости«.

Його серце прошило болюче пізнання і потряс ним жаль, який годі втишити: „Він посідав душу та серце людини і відштовхнув від себе“. Терня в його рані сиділо глибоко, не в силі він його витягнути. Нагадав собі її оповідання про малу пташину. Жаль стало пташині Богочоловіка, що висів прибитий цвяхами на хресті. Шийку пружила, слабеньким дзюбочком тягнула, та не могла вирвати цвяха з кривавої рани Ісуса. Сумно хилила головку та витривало силкувалась далі. Цвях залишився в рані, а пташка скривила собі дзюбочок. Сумно споглядала на небо, що вкривалось грізними хмарами. Нараз почула слова Спасителя і тиха благодать увійшла в її серце: „Не даремне проливаю кров, коли мала пташка милосердиться. Не даремний твій жаль і труд“.

По деревах пройшов легкий шум. Соняшний кружок западав вже за обрій.

Мовчазний, але зміцнений ішов Моронович додому. Відчував втому. По вечері відпочивав. Сів при бюрку і спер голову на долоні. З усіх кутків повзла до нього тиша й самота. Ніч заглядала шафіровими очима у вікна. Несамохіть відчинив малу шуфлядку. На паперах лежала тонка верства пороху. З пієтизму до померлої ніхто не рухав її паперів. Рука його дрижала, коли відчиняв Марчин записник. Почав читати.

„Великий спокій мене огорнув, якась віра, що все буде добре. Я певна, Ти мене полюбиш! Через дитину, що ми її пригорнемо, полюбиш мене. Ця віра найшла на мене раптово і наповнює мое серце радісною силою. Мій Коханий, я неначе вже переживаю цю благословенну годину нашого поєднання“. Він зідхнув і читав далі: „Тижні, що ділять мене від тяжкої години, коли має настати для нас нова радість, присвячу на те, щоб з Тобою поговорити. Ти такий зайнятий, перепрацьований, де ж я сміла б мучити Тебе своїми думками. Я така рада, що Ти працюєш для села, для людей, що з них пливе в народ все нова, сильна стихія.

Я вже не відчуваю себе мов заблукана мєва серед пташніх лісів. Я така рада, що можу тут працювати. Не кидай ніколи цього кутка землі“.

Вона оповідала раз йому спомин із дитячих літ. „Батько йшов зомн ою золотим ланом пшениці. „Це Поділля, дитино, багата наша земля“ — говорив до мене, розкладаючи полотно і фарби, бо забирався малювати золотий лан і безкрає небо“.

Марка говорила йому нераз: „Тут на Поліссі нема такого золотого, безкрайого багатства. Та проте яка своєрідна краса і тут! Краса єднає цілу нашу землю, багату і бідну“.

„Будь щасливий“ — читав далі. „Ми дітьми були такі щасливі. Чи памятаєш, як ми ходили лісами і ти оповідав мені про далекі країни? Або як будували ми хатку з мурогу, щоб там опо-

відати байки? Ми сиділи в хатці, а ти оповідав: Один старий король мав сина та дочку з зорею на чолі. Перед смертю промовив король до сина: „Передаю Тобі королівство, пануй над ним. Коли схочеш одружитися, мусиш собі пошукати подруги, що була б подібна до твоєї сестри і мала на чолі зорю. Король помер. Син шукав в цілім краю за дівчиною з зорею на чолі“. Моронович положив записник перед себе. Перед його уявою виринула картина. Марка слухала його з блискучими очима і перервала йому нараз. „Я знаю далі! Ти мені вже оповідав раз цю байку. Він знайшов собі таку королівну з зорею на чолі, а викрав її з підземелля від чарівниці. Зблизька не міг він доглянути зорі, тільки здалека бачив її сяєво. Скільки разів зближалася до нього, зоря неначе меркнула. Вкінці не вірив він собі, чи вона для нього призначена. Тоді королівна мусіла вернутися назад у підземелля, царство чарівниці“. „Королівна певно плакала, відходячи. Чи йому було сумно?“ — запиталася Марка по хвилевій мовчанці. Він тоді відповів: „Не знаю, про це байка не говорить“.

Тепер він знає: Сумно йому було, нещасному!

Крізь вікно впав місячний промінь на образ, що висів над бюрком. Із рами образу вихилилася усміхнена дівчинка. З-під темного волосся, сплетеного в дві кіски, дивилися напів радісно, напів наївно-запитливо великі чорні очі. Це мала Марка, така, з якою її батько скитався по світу — і таку він намалював.

Читав далі: „Яка гарна була байка. Вона мені все в пам'яті“. „Бідна Марка, я Тебе не вмів зрозуміти. Моїм щастям була ти“ — прошепотів.

Наступного дня написав Моронович листа до Рені. Просто і ясно зясував їй вражіння і почування, що їх викресав поворот додому. „Знаючи Вашу гомінку й веселу вдачу, сумніваюся, чи Ви могли б серед сірих обставин на селі жити зо мною здалека від міста, бо я хочу працювати у родинному селі. Не пора на святкове безділля. Розгорівся усюди святий вогонь. Його підсилити, щоб розгорівся на хвалу Господню й народню, йдуть тихо, невпинно лицарі сірого будня. Їх чин не загине, він воскресне могутнім, потужним чином в серцях великих синів народу“.

На цього листа відповіді не дждався.

21. XI. 1938. р.

Юрій Липа

ЧАКЛУН ІЗ ХУТОРА

(Докінчення)

Така пристрасть була на дні сірої особистости Гоголя. Вона давала йому силу переносити кпини гімназійних товаришів, невдачі перших і дальших років в Петербурзі, вона врешті збудила в нім нову дійсність, вона трансформувала його в десятки, сотні постатей, що вийшли з нього і ввійшли на міцно (ось уже століття!) до мізків оточення.